

تاریخ معماری ایران / دوره هخامنشیان

دکتر کورش فضائلی

کاخ های شوش 520
ق.م

گور دختر

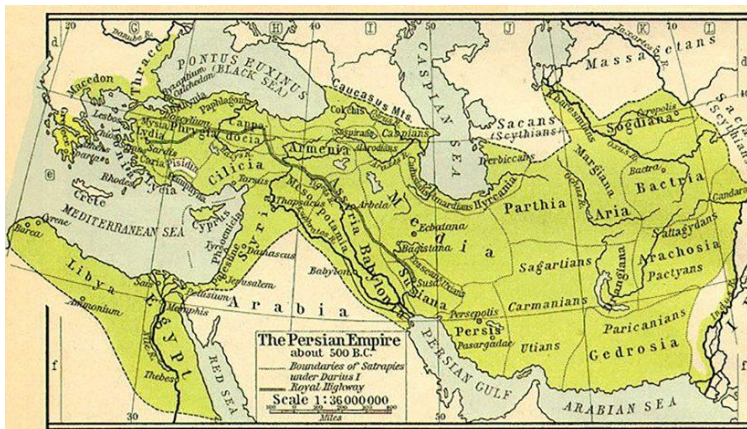
پاسارگاد در سده
ششم ق.م

گنج نامه و بیستون

مجموعه نقش رستم

تخت جمشید 512
تا 331 ق.م

هخامنشیان (559 تا
330 قبل از میلاد مسیح)

- مقارن سال 559 ق.م دولت نیرومند آریایی ماد و پارس با هم متحد شدند و بدین ترتیب، امپراطور ایران تشکیل شد.
 - کوروش به عنوان نخستین نمایش قدرت، به ساختن مجموعه کاخها و معابد پاسارگاد در استان فارس پرداخت
 - در کتیبه‌های نصب شده بر ستونی بلند خود را شاه هخامنشی خواند.
 - پس از مرگ کوروش اقدامات زیر از مهمترین دستاوردهای هخامنشیان است:
- بنای شهر شوش بر روی گورستان عیلامی و قرار دادن مقر اصلی حکومت در این شهر توسط داریوش
- بنای شهر آیینی و مذهبی به نام تخت جمشید توسط داریوش
- بنای شهر آرامگاهی بزرگ هخامنشیان یعنی نقش رستم توسط داریوش
- فتح مصر توسط کمبوجیه و الگوگیری از معماری مصر و به کارگیری در تزئینات تخت جمشید
- حمله به یونان توسط داریوش و خشایارشا و فتح قسمت عمده‌ای از آن

معماری در دوره هخامنشی

بنای معماری

نیارش

آرایه و تزئینات

نیارش

بنای معماری

- بهره‌گیری از شیوه معماری ارارتورها در طرح فضاهای راستگوشه، تالارهای ستوندار و کلاوها
- ساخت ساختمان (بنا) بر روی سکو و تختگاه (صفه)
- صفه سازی از خصوصیات معماری هخامنشی
- رعایت مسئله درونگرایی (به ویژه در تخت جمشید و شوش ارتباط دادن بخشهای فرعی (همچون آشپزخانه) با راه های پنهانی به ساختمان اصلی
- ساخت سایه بان و آفتاب گیر در بخش های ضروری محوطه و ساختمان
- زیباسازی پیرامون ساختمانها، تچرا، هدیش، آپادانا با استخر، آبنا و پردیس (باغ)

- بهره‌گیری از مصالح ساختمانی مرغوب
- استفاده از تیر چوبی و ابداع طاق های تخت در جهان (تیر بندي عمود بر هم و دهانه‌های بزرگ بایر چوبی سخت بریده و درودگری شده)
- بهره‌گیری از آسمانه (سقف) خمیده و تاق در زیرزمین ها
- آریاییها در برخورد با معماری ارارتویی از آن الگو گرفته و آن را برساو کردند. نمونه این الگوبرداری هم در معماری و هم در نیارش یافت میشود:
- تالارستوندار و کلاوها (الگوبرداری از کلاوه های ارارتویی در ساختمان کعبه زرتشت در نقش رستم)
- استفاده از ستونهای سنگی حجم و سرستونهای خاص
- به کار گیری دیوارهای جداکننده با خشت
- به کار بردن سنگ پاک تراش به عنوان عنصر اصلی ساختمان و پی سازی با سنگ لاشه و گاورس

آرایه و تزئینات

- بهره‌گیری از تجربیات تمدنهای همجوار (ظهور نوعی معماری التقاطگرا) در ساخت بنا و تزئینات آن.
- استفاده از نمادهای خاص در تزئینات بنا
- استفاده از تزئینات حجاری در تزئینات بنا و کاشی لعاب دار در نما سازی
- نما سازی بیرونی با سنگ تراش و نما سازی داخلی با کاشی لعابدار
- پرداخت کف بناها با بهترین ساختمایهها (مصالح) به خصوص به کار گیری سنگ صیقل داده شده (سابخورده) و نیز ملات گل سرخی
- بهره‌گیری از انواع پایه ستونها و سرستونها
- آرایش ستونها با جزئیاتی که برای بارگذاری فرسب (تیرچه)های چوبی کاملاً متناسب و منطقی باشد.
- آرایش درگاهها و سر درها با بهره‌گیری از زغرهما و پتکانهها
- باتوجه به ساختمانهای ایران دوره اسلامی (بهخصوص مساجد چوبی مراغه و بناب، گوشکهای اصفهان، قزوین و کاشان) که در بالای درگاه روزنه‌های مشبک دارند میتوان فرض کرد که روشنایی بناهای پارسی هم گونهای همانند آنها تأمین میگرددیده است.

شهرهای هخامنشیان

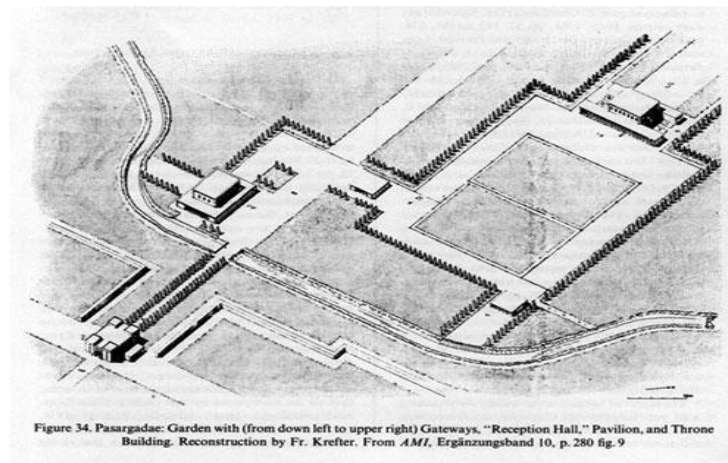
- شار نظامی- کشاورزی دروان ماد جاي خود را به شار نظامی بازرگانی پارسیدر مرزها، و شار بازرگانی-کشاورزی در سرزمینهای میانی وا گذاشت.
- در این دوره است که «بازار» در شهر متولد شد و «جامعه شهری» به معنای اخص کلمه معنا یافت.
- شار پارسی در این دوره، علاوه بر، «شهر معبد»، «شهر بازار» نیز بود
- سازمان فضایی-کالبدی شار در سبک پارسی، شامل دژ حکومتی، شار میانی و شار بیرونی بوده است
- راههایی ساخته شدند که شوش را به سارد و بابل را به شوش متصل میکردند
- راهها بین شوش و تخت جمشید و اکباتان سنگ فرش شده بود
- شوش: پایتخت زمستانی، اکباتان: پایتخت تابستانی و پارسه: کانون آئینی-مذهبی هخامنشی بودند (فرهنگ کوچ نشینی)

- دژ حکومتی: مجموعه‌های مرکب از کاخها، معابد، دیوانها، تأسیسات نظامی و اداری و انبارهای آذوقه.
- شار میانی: مجموعه‌های مرکب از محلات خاص برای استقرار طبقات ممتاز.
- شار بیرونی: مجموعه‌های مرکب از محلات و خانهها و بازارها، باغات و مراتع پراکنده که به وسیله حصارهای طبیعی نظیر کوه، جنگل و ... از فضای بیرونی خود جدا میشده است.

- این مجموعه پایتخت اولین و دومین شاهان هخامنشی (کوروش و کمبوجیه) بوده است. برون گرایی و گستگی
- کاخهای این باغ با ایوانهای طویل و فضای باز اطراف خود مکمل باغ محسوب می شوند. برخلاف باغهای آشور و بابل که باغ ها مکمل کاخ بودند
- استفاده از طرح چهارباغ برای اولین بار در معماری ایرانی
- بناهای این محوطه (پاسارگاد) که نخستین کانون شاهنشاهی و معرف سبک معماری هخامنشی است
- با فاصلههای زیاد از یکدیگر در سطحی بیشتر از 300 هکتار پراکنده است
- به نظر میرسد بیشتر به خیمهگاه چادر نشینان شباهت داشته است
- دیوار یا بارویی پیرامون آن وجود نداشته است
- مجموعه پاسارگاد به صورت محلی بیلاقی یا باغ بزرگ و انبوه با بناهایی که در هر جا به صورت پراکنده ساخته شده اند بوده است
- پاسارگاد را نمیتوان «شهر» آن چنانیکه تیسفون، آتن و یا رم بودند نامید
- استحکامات دفاعی ندارد بر خلاف بین النهرین و یک باغ اندورنی (با سه مدخل)

- کاخ دروازه با وسعت 726 متر مربع در شرق مجموعه پاسارگاد واقع است.
- این بنا دارای تالاری به وسعت 686 مترمربع است که سقف آن را هشت ستون سنگی با ارتفاع تقریبی 16 متر نگاه میداشتهاند.
- ارتفاع درگاهها 9 متر بوده است و هم اکنون تنها یکی از جزرهای درگاه شمالی برجا مانده است. بر این جزر، نقش انسانی را با چهار بال در حال نیایش حجاری کردهاند.
- ستونها دارای پایههایی از سنگ سیاه و زرد، شبیه مرمر هستند و کف کاخ را با سنگ های بدون شکل و هندسی منظم سنگ فرش نمودهاند.

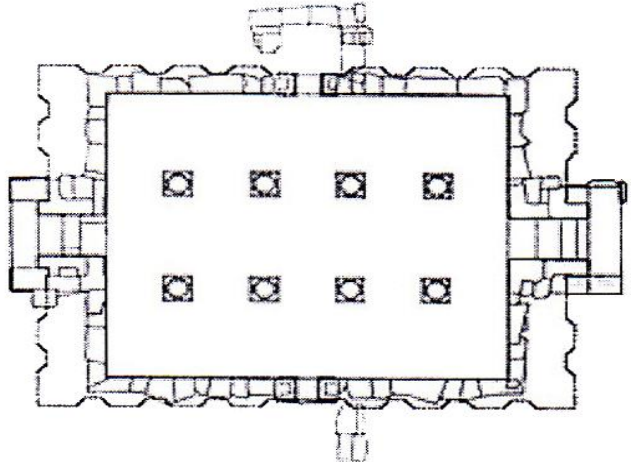

دروازه ورودی (کاخ دروازه یا کاخ شرقی): 530 تا 540 ق.م

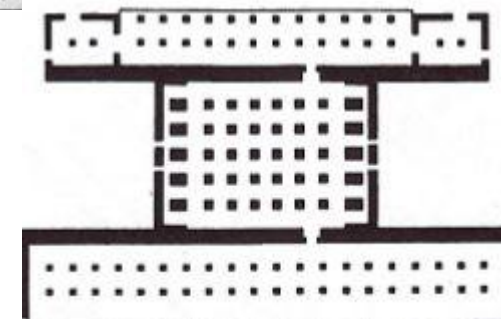
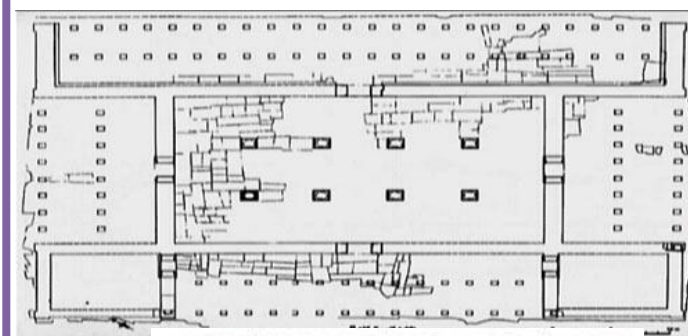
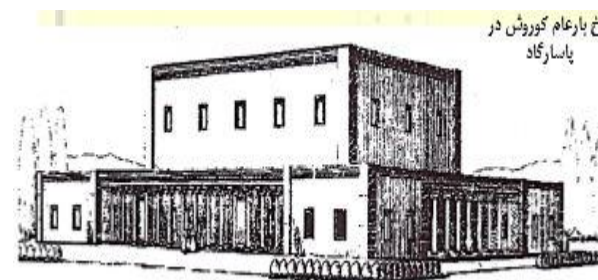
نقش انسان بالدار (چهاربال) در دروازه

• عده ای آن را نقش کورش میدانند و عدهای آن را نقش اهورامزدا خدای بزرگ هخامنشیان میدانند.

کاخ های کوروش (بارعام) : 530 تا 546
(ق.م)

- کاخ پذیرایی / کوشك S / کاخ پذیرایی کوروش

بار عام: این کاخ شامل يك تالار گسترده مركزي با هشت ستون است که وسعت آن 705 مترمربع است.

از هشت ستون این تالار تنها يك ستون آن پابرجاست. سرستونها به صورت گاو نر یا شیر و یا اسب.

- کاخ اختصاصی کوروش (کاخ مسکونی) / کوشك P

در شمال غربي کاخ بار عام و شمال شرقي باغ پاسارگاد بقايي کاخي است که به کاخ اختصاصي يا کاخ نشيمن معروف است

ايوان ستوندار این کاخ به عنوان نرده سنگي و دائمي قابل ملاحظه است.

همه ستونها فقط تا ارتفاع حدود 190 سانتيمتر (ازرويي) باقيماندهاند و هيچ اثري از قلمه بالايي ستون و يا سرستون يافت نشده است.

داراي تالار مركزي و دو ايوان بلند به موازات تالار بوده است.

تشخيص این کاخ به عنوان محل سکونت به این دليل بوده که شاهنشين هايي در دو طرف وجود داشته است و در نقش برجستههاي این کاخ نقوش خدمتکاراني دیده ميشود که همانند نقوش خدمتکاران در کاخ هاي اختصاصي پادشاهان هخامنشي در تخت جمشيد هستند.

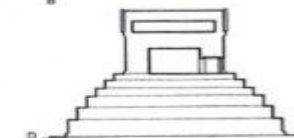
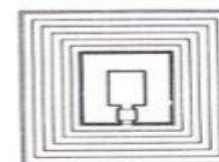
- بنایی چهار گوش برج مانند که اکنون تنها يك دیواره از آن باقیمانده است.
- به احتمال زیاد این بنا با توجه به نقشه و معماری آن کارکردی آیینی داشته است.
- نمای دیواره دارای تعداد زیادی تورفتگی مستطیل شکل است. 10 عدد گودی پنجره مانند که (پنجره کور) نامیده می‌شده است .
- استفاده از سنگ سیاه در میان سنگهای سفید عظیم از تزئینات بناست. به کار بردن سنگ سیاه در میان سنگهای سفید جزء اساسی تزئینات هخامنشی بوده است.
- گروهی آن را مقبره کمبوجیه پسر و جانشین کوروش میدانند و بعضی هم آن را آتشکده یا نیایشگاه به شمار می آورند و برخی نیز آن را گنج خانه کوروش خوانده‌اند که در آن اسناد و مدارک مهم دولت هخامنشی بایگانی می‌شده است. (بعد از اسلام زندان سلیمان نامیدند).
- نمونهای از این بنا در نقش رستم با نام کعبه زرتشت وجود دارد که از روی این بنا الگو برداری شده است.
- ارتفاع ساختمان با ردیف سنگ سفید که با بستهای فلزی متصل شده‌اند تشکیل شده است.
- پلکان ورودی به اطاق بالای این بنا در جلوی آن به صورت آزاد قرار گرفته است.

برج سنگی پاسارگاد / زندان سلیمان

آرامگاه کورش بزرگ

- طرح مقبره برگرفته از معماری اراتویی بوده و نیز شکل هرمی و شیبدار آن برگرفته از معماری مصر.
- مقبره از سنگ است (سنگ آهک سفید مایل به زرد) و با بستهای فلزی به هم متصل شدهاند
- در زمان حیات کورش بزرگ به دستور وی ساخته شده است
- برقاعده شش طبقه سنگی ساخته شده است که هر طبقه کوچکتر از طبقه زیرین خود است.
- بنا از دو بخش تشکیل شده است:
الف) قسمت سکو مانند که یادآور زیگورات چغازنبیل «دوره عیلامی» است.
ب) قسمت بالایی که اتاقی کوچک و سقفی شیروانی (خرپشته) دارد.

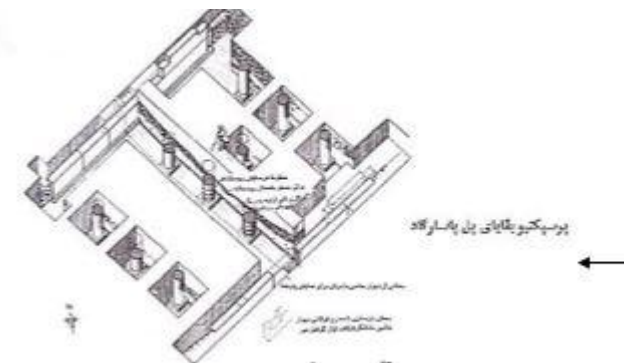
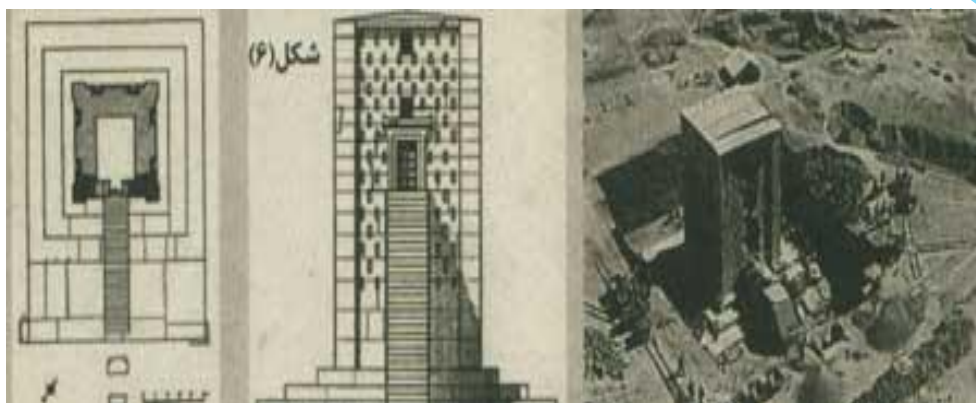

پلان و نماهای آرامگاه کوروش در پاسارگاد

آرامگاه کمبوجیه 520 تا 540
ق.م

پل پاسارگاد

- این پل به شکل تقریبی مربع است و شامل سه ردیف سه‌تایی ستونهای سنگی.
- ستونها استوانه‌ای و بر روی پایه‌های مکعبی قرار گرفته‌اند. بدنه ستونها صیقلی و فاقد سرستون هستند.

- نخستین جایی است که در مجموعه پاسارگاد ساخته شده و به صورت قلعه ای است که از بالای تپه بر همه دشت مشرف بوده است.
- روی صفا بزرگی است مشرف به تمام کاخها بر روی تپه بلندی به ارتفاع 50 متر
- سکوی این بنا از سنگهای بزرگ تراشیده شده و در نما و دیوار اصلی آن سنگ لاشه بهکار رفته است.

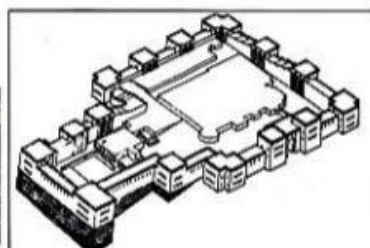
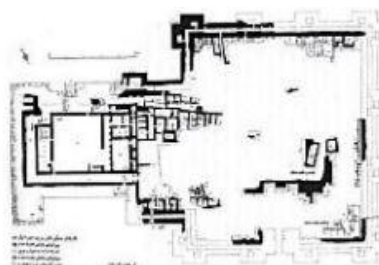

تخت سلیمان

آتشدان سنگی

لوح کورش و داریوش

- این مقبره بر روی يك سکوي 4 سکو قرار گرفته
- سقف آن همانند مقبره کوروش شیروانی شکل است.
- این آرامگاه احتمالاً مربوط به مادر یا دختر کوروش بوده است
- تعداد سنگ های به کار رفته 24 قطعه

گور دختر در برازجان بوشهر

نقش رستم

آرامگاه خشایارشا

آرامگاه داریوش

کعبه زرتشت

آرامگاه داریوش دوم

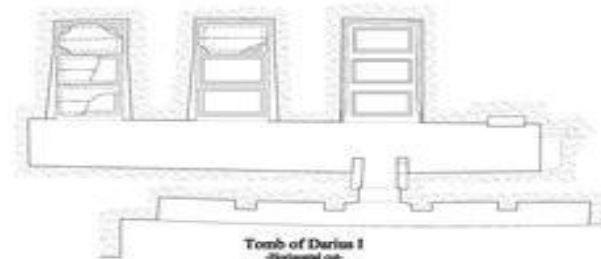
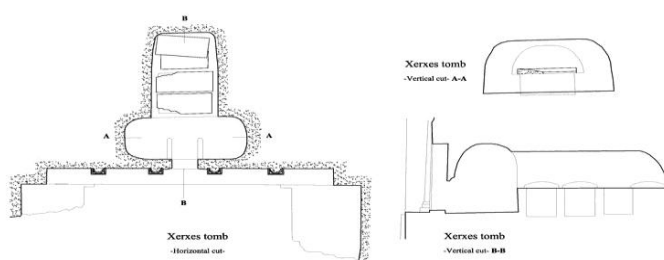

- کتیبه داریوش بزرگ در (521-486 ق.م) در سه زبان «پارسی باستان-عیلامی و بابلی»
- در ارتفاع هفتاد متر بالاتر از سطح زمین بر دامنه کوه بیستون حک گردیده است
- حضور نقش چلیپا که در اکثر مقبره‌های هخامنشی دیده میشود.

۱- قبر داریوش ۲- قبر خشایارشا ۳- قبر داریوش اول ۴- قبر داریوش دوم

- آثار معماری نقش رستم در برگرفته استودان های کهنه شده بر دیوار کوه و کعبه زرتشت است.
- کعبه زرتشت از کلاه ها الگو گرفته است و برای نگهداری اوراق کتاب اوستا ساخته شده بود.
- گمان می رود نیایشگاهی بوده و در زیر آن سرداب داشته است.

*Approximate Plan / Plan d'approximatif - © 2012

*Approximate Plan / Plan d'approximatif - © 2012

تاریخ معماری ایران / دوره هخامنشیان

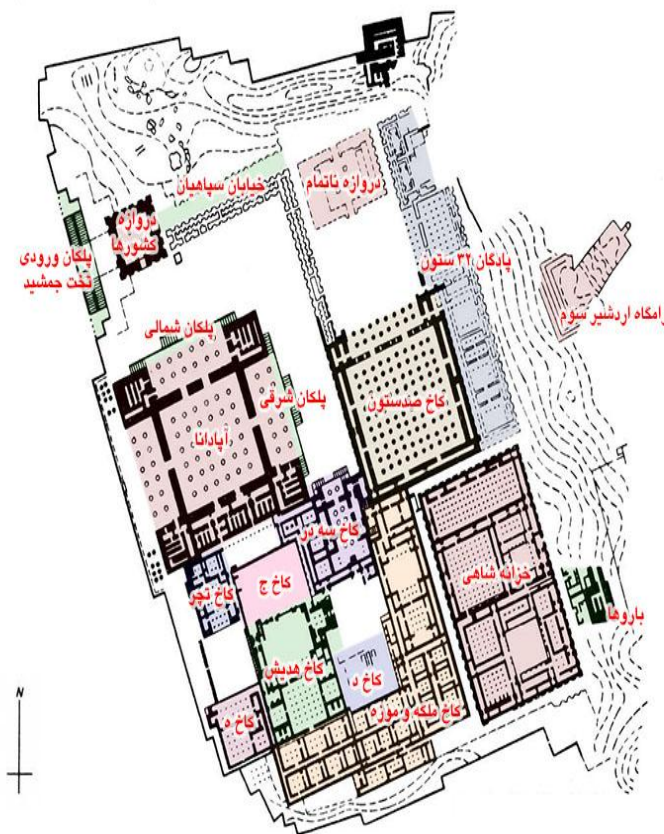

کورش فضائی

تخت جمشید یا
پارسه 512 تا 331
ق.م

پلکان ورودی	دروازه ملل	آبادانا	تالار صد ستون	کاخ مرکزی
تچرای داریوش	هدیش خشایارشا	تالار شورا	خزانه شاهي	آرامگاه اردشیردوم
حرمسرا	دروازه نا تمام	حیاط		

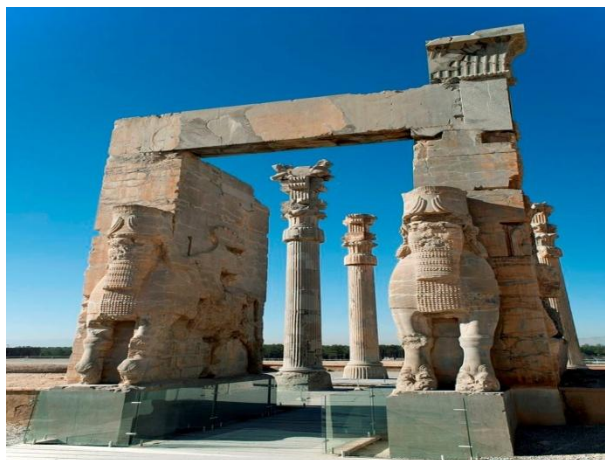
- نخست صفا یا تختگاه بلندی را آماده کردند و روی آن تالار آبادانا و پلههای اصلی و کاخ تچرا را ساختند.
- پس از داریوش، پسرش خشایار تالار هدیش را بنا نمود و طرح بنای تالار صد ستون را ریخت.
- اردشیر اول تالار صد ستون را تمام کرد.
- این ساختمانها بر روی پایههایی ساخته شده که قسمتی از آنها صخرههایی عظیم و یکپارچه بوده و یا اینکه آنها را در کوه تراشیدهاند.
- درونگرایی و ساخت بنا بر روی سکو مهمترین ویژگی کالبدی مجموعه تخت جمشید است.
- پوشش بناها از تیرهای چوبی و ستونهای سنگی با آسمانه تخت.
- دیوارها از خشت که روی آنها با سنگ تراش آموذ شده است.

تخت جمشید یا
پارسه 512 تا 331
ق.م

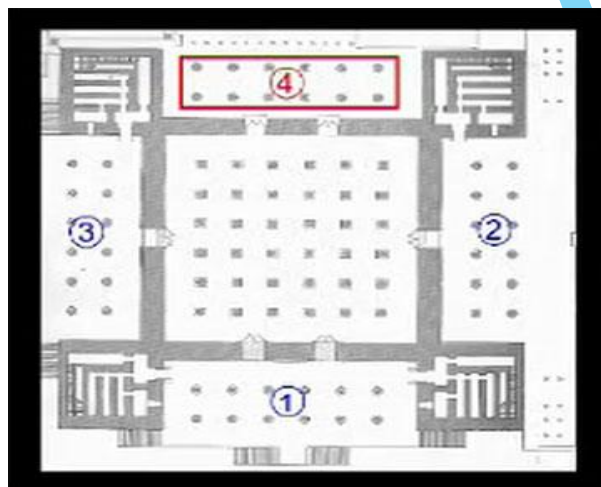
- نقوش حیوانی شامل: اسب، شیر، گاو، پرندگان، گاو دوسر و هما هستند.
- سرستون‌ها به شکل کله‌گاو، کله‌شیری، کله‌عقابی کار شدند.
- در تخت جمشید ساختمانها از اصول محور گرایی و اصل تأکید بر محور پیروی میکنند. همچنین سلسله مراتب
- دیوارهای داخلی نیز از کاشی و یا آجر لعاب دار پوشیده شده بود.
- معماری تخت جمشید و به تبع آن معماری هخامنشی مبتنی بر مدول مربع شکل است.

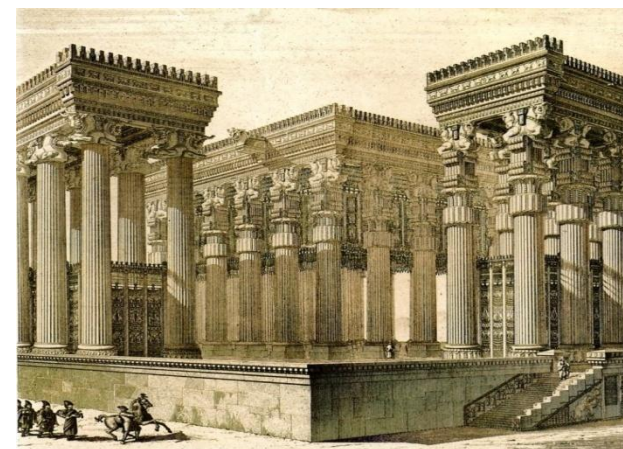

دروازه ملل

پلکان ورودی

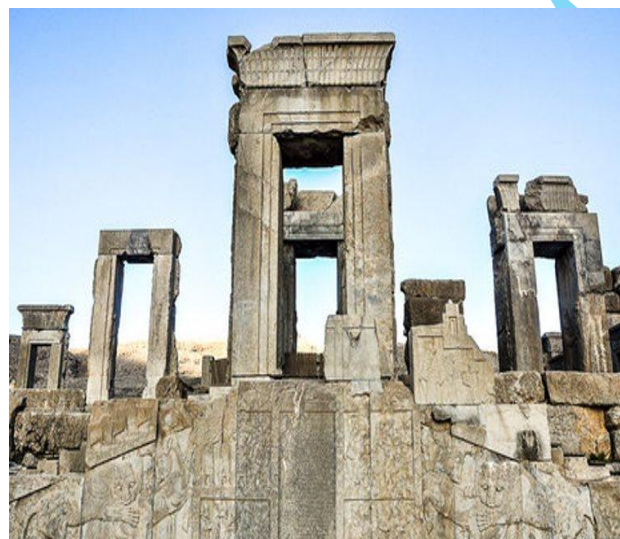
آبادانا

تالار صد ستون

کاخ مرکزی

هدیش خشایار شاه

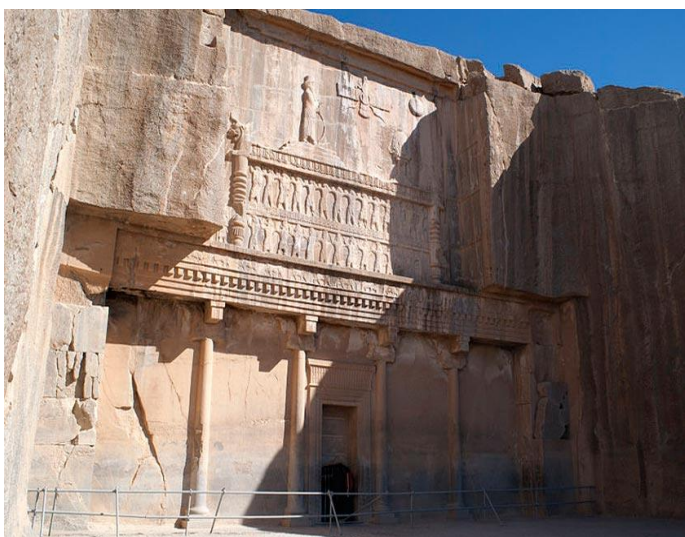
تچرای داریوش

خزانه شاهی

تالار شورا

آرامگاه اردشیردوم

حرمسرا

- کاخ بزرگ شوش را داریوش اول، پیش از ساخت آپادانا در تخت جمشید بنا کرده
- کاخ داریوش دور تا دور يك حیاط و بر روی يك گورستان کهن عیلامی ساخته شده
- پایتخت زمستانی هخامنشیان و مهمترین ویژگی کاخ شوش وجود چهار برج غولآسا در چهار گوشه آن است
- در این کاخ درونگرایی به وضوح قابل ملاحظه است
- در دیوارهای گرداگرد میانسرا، پیشامدگیهایی همچون ایوانچه (ایوان کوچک کمعمق) بوده است.
- پنام را با ستبرای دیوارها ساخته اند و همچنین پادیاوی برای ساختمان در نظر گرفته بودند.
- برخی طراحی میانسرا بدین شکل را از بابل میدانند و تالارهای ستوندار از مصر اما مهم این است ترکیب دو نوع ساختمان حیاطدار و کوشکی در دیگر آثار هخامنشیان دیده نمیشود؛
- ترکیب دو نوع ساختمان حیاطدار دو کوشکی را در کاخ شوش داریم.
- طراحی مجموعه کاخ شوش با پاسارگاد و تخت جمشید متفاوت است.

